

Ю.В. Черняк,
кандидат юридичних наук,
(Академія адвокатури України)

Проблема *lis pendens*-related actions та способи її вирішення у законодавстві України

Ключові слова: міжнародний цивільний процес, тотожні позови, відкриття провадження у справі.

Сучасні міжнародні договори та акти внутрішнього законодавства більшості держав світу про міжнародну підсудність характеризуються тим, що встановлюють для широкого переліку цивільних справ міжнародну спеціальну підсудність. Таким чином, позивачеві надається можливість у багатьох випадках самостійно обирати, до суду якої саме держави звернутися за захистом своїх прав. Такий підхід щодо правового регулювання міжнародної підсудності може бути проілюстрований, зокрема, численними двосторонніми договорами України про правову допомогу. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 26 Договору між Україною та Республікою Молдова 1993 р. про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах, якщо подружжя є громадянами різних Договірних Сторін і один з подружжя має місце проживання на території однієї Договірної Сторони, а другий — на території іншої Договірної Сторони, то у справах, пов'язаних з особистими і майновими відносинами подружжя, а також у справах про розірвання шлюбу компетентними є суди обох Договірних Сторін [4]. Отже, в силу положень цього договору позов про розірвання шлюбу (або позов про поділ спільного майна подружжя, позов про визнання недійсним шлюбного договору, позов про стягнення аліментів) може бути

подано як в суді держави місця проживання чоловіка, так і в суді держави місця проживання жінки.

На практиці таке диспозитивне правове регулювання міжнародної підсудності доволі часто призводить до виникнення ситуацій, коли один і той самий позов приймається до провадження одночасно судом України та судом іншої держави. У практиці та доктрині міжнародного приватного права такі ситуації позначаються терміном “конкуренція юрисдикцій” або “конфлікт юрисдикцій”, а тотожні позови, які знаходяться одночасно у провадженні судів декількох держав, — терміном “*lis pendens*-related actions”, що у буквальному перекладі означає “спір, який розглядається ще десь в іншому місці”.

Проблема “*lis pendens*-related actions” в аспекті міжнародного цивільного процесу породжує низку питань: яким чином мають розвиватися події, хто і які саме процесуальні дії має вчинити, якщо у судових установах принаймні двох держав заявлено позовні вимоги з одного і того самого предмета, з одних і тих самих підстав та які стосуються одних і тих самих сторін. Як справедливо зазначає Л.П. Онуфрієва, ці питання мають важливе значення як для співробітництва держав у правовій сфері в цілому, так і конкретно для правового положення окремих громадян та юридичних

осіб, маючи на увазі взаємозв'язок судових процесів [1, 318].

У законодавстві України закріплено правило, яке не допускає “подвійного” порушення провадження у справі чи її розгляд декількома українськими судами. Зокрема, у п. 4 ч. 1 ст. 207 та п. 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК України 2004 р. [7] і п. 2 ст. 62 ГПК України 1991 р. [2] проблему “конкуренції юрисдикцій” між українськими судами вирішено таким чином: якщо спір між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав знаходиться на розгляді в іншому суді, то суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду.

Що ж стосується проблеми *lis pendens-related actions* у міжнародному цивільному процесі, то на рівні внутрішнього законодавства України вона вперше була врегульована у Законі України від 23 червня 2005 р. “Про міжнародне приватне право” [6]. Цей акт містить ч. 2 ст. 75, яка регулює взаємовідносини між українським та іноземним органом правосуддя і застосовується у тому випадку, коли провадження з тотожної справи одночасно відкрито в іноземному суді та українському суді. Згідно із цією нормою український суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо у суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Значимо ті аспекти, які варто враховувати при застосуванні цієї правової норми. Основною метою норми є уникнення винесення з однієї і тієї справи декількох судових рішень, що суперечать одне одному. Така ситуація може виникнути лише у тому випадку, коли іноземне судове рішення має таку саму юридичну силу, що і рішення українського суду. Відповідно до ст. 390 ЦПК України 2004 р., рішення іноземного суду визнається та виконується в Україні, якщо його визнання та виконання передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* з іноземною державою, рішення суду якої має викону-

ватися в Україні. Отже, правило ч. 2 ст. 75 Закону України “Про міжнародне приватне право” слід поширювати на випадки порушення провадження з тотожної справи в українському суді та в суді іноземної держави лише якщо на рішення суду цієї іноземної держави поширюються положення чинних для України міжнародних договорів про визнання і виконання іноземних судових рішень або якщо між Україною та цієї державою існує домовленість *ad hoc* про взаємне виконання судових рішень.

Гарантією виконання правила ч. 2 ст. 75 Закону України “Про міжнародне приватне право” та принципу “*res judicata*” (остаточності судового акту і недопустимості повторного розгляду вже вирішеної справи) є ч. 2 статті 396 ЦПК України 2004 р., яка серед підстав для відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду називає постановлення рішення суду України, яке набрало законної сили, щодо спору між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах, або перебування у провадженні суду України справи у спорі між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах до часу порушення справи в іноземному суді.

Ще одна особливість застосування правила ч. 2 ст. 75 Закону України “Про міжнародне приватне право” полягає у тому, що воно розраховано на випадки, коли той факт, що справа з тотожного позову знаходиться в суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави, встановлюється українським судом ще до відкриття провадження у справі. Водночас неврегульованим цією статтею залишається випадок, коли український суд встановить цей факт пізніше.

Механізм регулювання конфлікту юрисдикцій, що виникає у разі порушення українським судом та іноземним судом провадження з тотожної справи закріплено у деяких міжнародних договорах України. Прикметним є те, що ці договори пропонують два варіанти врегулювання такої ситуації. Перший варіант — це закриття

провадження у справі тим судом, який порушив провадження по справі пізніше, і другий варіант — це залишення заяви без розгляду тим судом, який порушив провадження по справі пізніше. Так, згідно із ч. 3 ст. 21 договору між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах у випадку порушення провадження по справі між тими самими сторонами, з того самого предмету і за тієї самої підстави в судах обох Договірних Сторін, компетентних у відповідності з цим Договором, суд, який порушив справу пізніше, припиняє провадження по справі [3]. Статтею 21 Договору між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах 2001 р. визначено інше правило: якщо тотожні справи було порушено в установах юстиції обох Договірних сторін, компетенцію котрих встановлює Договір, то установа юстиції, яка порушила справу пізніше, залишає її без розгляду [5].

Наразі говорити про єдиний підхід міжнародних договорів України щодо врегулювання проблеми, про яку йде мова, передчасно. Разом з тим, вважаю, що принаймні на рівні доктрини має бути вирішено питання про те, який з двох зазначених вище варіантів правового регулювання є більш оптимальним і, отже, має бути закріплений як єдиний у національному законодавстві. Для вирішення цього питання варто звернутися, перш за все, до досвіду держав Європейського Союзу, міжнародні конвенції яких передбачають ефективні механізми врегулювання багатьох проблемних питань міжнародного цивільного процесу. Брюссельська Конвенція 1968 р., Луганська Конвенція 1988 р., Брюссельська Постанова № 44/2000 про міжнародну підсудність та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ справедливо розцінюються міжнародною спільнотою як найбільш прогресивні міжнародні акти з питань міжнародної підсудності.

Згідно із ст. 21 Брюссельської Конвенції 1968 р., якщо у судах різних держав-учасниць пред'явлено позови з одних і тих

же підстав, між тими ж сторонами і про той самий предмет, то суд, який прийняв справу до провадження другим, зупиняє провадження до тих пір, доки не буде встановлено підсудність справи суду, який прийняв позов до розгляду першим; як тільки буде встановлено підсудність суду, який першим прийняв справу до свого провадження, будь-який інший суд відхиляє свою юрисдикцію на користь першого [8]. Слід вказати на дві позитивні риси зазначеного правила договору. Це правило спрямовано на подолання ризику винесення судових рішень, які суперечать одне одному. Крім того, це правило певною мірою забезпечує економію процесуальних засобів та усуває ризик недоцільних відмов суду від своєї юрисдикції, оскільки встановлює, що суд, який порушив провадження у справі другим, спочатку лише зупиняє провадження, для того щоб переконатися у тому, що суд, який першим прийняв тотожну справу до провадження, не відмовляється від своєї юрисдикції щодо неї і буде її вирішувати. Якщо суд, який порушив провадження у справі першим, все-таки відмовляється від своєї юрисдикції, то сторони не повинні порушувати нове провадження з цієї справи в суді іншої держави-учасниці, оскільки суд, який порушив провадження у справі другим, за даних обставин відновлює його.

При розробці правового механізму врегулювання проблеми “*lis pendens-related actions*” варто брати до уваги інтереси сторін спору та інтереси правосуддя. На моє переконання, закріплене низкою міжнародних договорів України правило про закриття провадження у справі з позову, щодо якого раніше було порушено провадження в суді іншої держави, не є доцільним і справедливим. Як відомо, правовим наслідком винесення судом ухвали про закриття провадження у справі є неможливість повторного звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих же підстав (ч. 3 ст. 206 ЦПК України). Разом з тим, на практиці можлива ситуація, за якої суд іноземної держави, який перший порушив провадження у справі, з тих чи інших причин не розглядає

справу по суті і не виносить по ній рішення. За таких обставин, якщо український суд виносить мотивовану ухвалу про закриття провадження у справі, то наступні розгляд справи і постановлення по ній рішення в цьому суді є неможливими і, як наслідок, порушене чи оспорюване суб'єктивне право не буде захищене. Тому з метою максимально повного врахування інтересів сторін спору і посилення ефективності судового захисту суб'єктивних прав, більш прийнятним є не закриття провадження у справі, а залишення заяви без розгляду, що виключає можливість розгляду судом даної справи, але після усунення умов, які були підставою для залишення заяви без розгляду, заінтересована особа має право знову звернутися до суду із заявою в загальному порядку (ч. 2 ст. 207 ЦПК України). Отже, постановлення судом ухвали про залишення заяви без розгляду не перешкоджає позивачеві знову звернутися до цього суду з тотожним позовом, якщо іноземний суд, який порушив провадження з тотожної справи раніше, визнає себе некомпетентним.

Всі перераховані вище правила *lis pendens-related actions* оперують поняттям “стадія відкриття (порушення) провадження у справі”. Це поняття є одним з тих, які наразі не мають єдиного уніфікованого визначення у світі, що породжує проблему кваліфікації. Так, відповідно до законодавства Німеччини і Великобританії, провадження вважається порушеним з того моменту, коли позов зареєстровано в суді;

законодавством інших держав — наприклад, Нідерландів та Франції, передбачено, що справа є порушеною в суді з моменту вручення позову відповідачеві. Тому не дивно, що статтею 21 Брюссельської Конвенції 1968 р. не було врегульовано питання про те, що слід розуміти під порушенням провадження у справі, — при вирішенні цього питання суд кожної держави-учасниці мав звертатися до свого внутрішнього законодавства.

Відсутність у внутрішньому законодавстві як держав ЄС, так і держав ЄАВТ однакових підходів щодо визначення моменту, з якого провадження у справі вважається відкритим, призводила до того, що провадження з багатьох справ відкладалося на довгі роки і національні суди неодноразово зверталися до Суду ЄС з проханням надати офіційне тлумачення ст. 21 Брюссельської Конвенції 1968 р. Практику застосування ст. 21 Брюссельської Конвенції 1968 р. та аналогічної за змістом ст. 21 Луганської Конвенції 1988 р. було враховано при підготовці нових багатосторонніх міжнародних договорів про міжнародну підсудність: ст. 30 Брюссельської Постанови № 44/2001 [9] і ст. 21 проекту всесвітньої Гаазької Конвенції про міжнародну підсудність з цивільних і торговельних справ [10] усувають зазначений недолік ст. 21 Брюссельської Конвенції 1968 р. та закріплюють правило щодо визначення моменту відкриття провадження у справі.

Список літератури:

1. *Ануфриева Л.П.* Международное частное право: в 3-х томах. Том 3. Трансграничные банкротства. Международный коммерческий арбитраж. Международный гражданский процесс: Учебник. — М.: Бек, 2001.

2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992 р. — № 6. — Ст. 56.

3. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 7 липня 1993 р. // Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. Кн. 1: Зб. документів. — К., 1996.

4. Договір між Україною та Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13 грудня 1993 р. // Україна в між-

народно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. Кн. 1: 3б. документів. — К., 1996.

5. Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 28 травня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002 р. — № 23. — Ст. 147.

6. Закон України від 23 червня 2005 р. “Про міжнародне приватне право” // “Урядовий кур’єр” від 31 серпня 2005 р. (№ 163).

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // “Урядовий кур’єр” від 14 липня 2004 р. (№ 130).

8. Brussels Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters of 27.09.1968 // http://www.curia.eu.int/common/recdoc/convention/en/c-textes/_brux-textes.html

9. Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters // Yearbook of Private International Law, Vol. 3 (2001). — Kluwer Law International & Swiss Institute of Comparative Law, 2001. — P. 301-330.

10. Preliminary Draft Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters of 30 October 1999, amended version (Hague Conference on Private International Law) // Yearbook of Private International Law, Vol. 2 (2000). — Kluwer Law International & Swiss Institute of Comparative Law, 2000. — P. 221-239.

РЕЗЮМЕ

Может ли украинский суд оставить без рассмотрения исковое заявление, ссылаясь на то, что в производстве иностранного суда имеется дело по спору между теми же сторонами, по тем же основаниям и о том же предмете? Автор дает ответ на этот вопрос на основании толкования положений ГПК Украины, Закона Украины “О международном частном праве” и международных соглашений.

SUMMARY

Can a Ukrainian court leave without consideration a statement of claim on the grounds that a case between the same parties and on the same subject is pending in a foreign court? The author answers on this question on the basis of articles of the Ukrainian Civil Procedural Code, the Act of International Private Law of Ukraine and international agreements.

Рекомендовано кафедрою прав людини, міжнародного та європейського права

Подано 06.11.06